

המערה של אפלטון – לא מה שחשבתם

אולי הנקודה המתאימה ביותר להתחיל בה היא אחת השיחות הראשונות שעסקו בנושא חינוך. בעצם זו אחת השיחות הראשונות שנכתבו בנושא. הורים ומחנכים דברו על חינוך מאז שחר ההיסטוריה ואולי עוד קודם לכן. אבל אפלטון, האתונאי בן המאה הרביעית לפני הספירה, הוא הראשון שהעניק לנו בדיאלוגים שלו **תיאוריה כתובה של החינוך**. אגב, הוא גם הראשון שהעניק לנו תיאוריה מפורטת על אודות אופני ההכרה שלנו, ועל אודות מוסד המדינה, ועל אודות המוסר והצדק, ועל אודות האמנות וגם על כמה דברים נוספים. אבל חשוב לזכור: מכך שאפלטון היה הראשון לא נובע בהכרח שאפלטון צדק!

נפנה אל אחד הדיאלוגים המפורסמים ביותר של אפלטון. בעצם הוא הכי מפורסם. זהו הדיאלוג "הפוליטיאה". אין זה ברור ממבט ראשון שה"פוליטיאה" היא חיבור על חינוך. כותרת החיבור מתרגמת לעברית כ"המדינה" או אולי "תורת המדינה" או "מבנה המדינה". כותרת המשנה של הטקסט היא "על הצדק". וסוקרטס ותלמידיו בונים בשיחתם מדינה אידיאלית (אני מזכיר, שבדיאלוגים שכתב אפלטון המשוחחים הם כמעט תמיד סוקרטס ותלמידים או יריבים של סוקרטס). אבל כשנכנסים לעומקו של הטקסט הארוך הזה (הפוליטיאה היא הטקסט השני הכי ארוך של אפלטון) מגלים שחלק גדול מאוד מן הדיון על המדינה האידיאלית מוקדש לנושא החינוך במדינה, וכמחנכים אנחנו כמובן שמחים על כך.

הקטע המפורסם ביותר בדיאלוג **פוליטיאה** נמצא בעמודי הפתיחה של הפרק השביעי (בתרגום לעברית, עמודים 421 ואילך). רבים מכים בוודאי את הקטע בשמו הפופולארי "משל המערה". השם הזה לא כתוב בטקסט של אפלטון, אבל אכן מתוארת שם מערה וזה אכן משל. ככל הנראה זה משל מוצלח, משום שהוא הפך לאחד הרעיונות האפלטוניים שנחרטו בתודעה הציבורית. המערה מוזכרת כמעט בכל מדריך לפילוסופיה ואין שום ספר על אודות הפילוסופיה של אפלטון שהמערה לא מופיעה בו.

רבים כתבו על המערה של אפלטון, רבים מלמדים או לומדים עליה, רבים זוכרים שלמדו או קראו משהו בנושא. אבל אצל אפלטון הדברים אף פעם לא פשוטים או מובנים מאליהם. אז גם אם אתם מכירים את משל המערה, כדאי שתכוננו לכמה הפתעות.

בפתיחת משל המערה מבקש סוקרטס מן התלמידים לדמיין לעצמם בני אדם הכבולים מלידתם בתוך מערה עמוקה. הם כבולים אל מושבם כך שפניהם אל הקיר הפנימי של המערה. הרחק מאחוריהם ולמעלה מהם (בכיוון פתח היציאה) דולקת אש. בין האש לבין אסירי המערה בנויה לרוחב המערה חומה שגובהה קצת יותר ממידת אדם. מאחורי החומה, ומאחורי גבם של אסירי המערה, הולכים הלוך ושוב מעין מפעילי תאטרון-בובות והם נושאים מעל החומה בובות ופסלים של בני אדם ובעלי חיים, ומשמיעים קולות.

אם תחפשו בגוגל תמצאו כמה ציורים המנסים להמחיש את משל המערה. אבל כל הציורים נתקלים בקושי של נקודת המבט: קשה לצייר בציור אחד את אסירי המערה, את הצללים שהם מתבוננים בהם ואת כל המערך המורכב הנמצא מאחורי גבם של האסירים. נזכור שיש שם חומה, בובות ופסלים המועברים מעל החומה, אש דולקת, והרחק הרחק מאחור - פתח היציאה מן המערה.

גלאוקון, אחד מתלמידיו של סוקרטס מביע תמיהה על המערה ועל האסירים הכבולים בה. סוקרטס משיב לו: "הם דומים לנו". כלומר: המשל הוא עלינו. אנחנו הם אסירי המערה. אוקי... אבל **מאיזו בחינה** הם דומים לנו? הרי אנחנו לא כבולים בשלשלאות בבטן האדמה. מדובר במשל. אז מהו בדיוק הנמשל? האם זה תיאור אלגורי של המציאות הפוליטית שלנו? או אולי משל לאופן שבו אנו תופסים את העולם? אולי התכוון אפלטון להמחיש לנו את הפער שבין מראה עיניים לבין הדברים כפי שהם באמת? התשובה היא: גם וגם וגם. יש דרכים רבות לפרש את משל המערה, אולם חשוב שנוזכר, שאפלטון עצמו אומר לנו, דרך פיו של סוקרטס, על מה המשל. כך אומר סוקרטס בפתח המשל לגלאוקון תלמידו (ואני מצטט): "צייר נא בנפשך מצב כדלהלן ויהא לך משל לתכונתנו הטבעית, אשר לחינוך ולחוסר-החינוך" (סוף ציטוט). לפנינו עם כן משל על חינוך. למרות זאת, מפתיע לגלות ששני הגיבורים המובנים מאליהם של כל דיון על אודות החינוך, הלא הם "המחנך" ו"החניך" כמעט ולא מוזכרים במשל במלים מפורשות.

את הדבר הזה אסביר בהמשך, אבל קודם נחזור ונתבונן באסירי המערה. הם כבולים למקומם ואינם יכולים להפנות את ראשם. הם רואים, לכן רק את הצל שמטילים על קיר המערה הפסלים והבובות המועברים מעל לחומה שמאחוריהם. הצללים נוצרים בגלל האש הדולקת רחוק יותר בכיוון הפתח. האסירים רואים, אם כן, את צילן של בובות העשויות בדמות דברים אמיתיים. הם רואים חיקוי של חיקוי של המציאות האמיתית. אפשר לומר שהם מתבוננים בתאטרון צלליות של תאטרון בובות.

זה מפחיד? זה מזעזע? אולי אותנו. אנחנו נמצאים מחוץ למערה (או לפחות כך נדמה לנו). אנחנו מסתכלים על אסירי המערה **מבחוץ**. הם עצמם אינם מכירים כל מציאות אחרת, שונה מזו שלהם. הם כבולים במערה מילדותם ומן הסתם בשבילם זוהי המציאות ה**נורמלית**. הם אנשים כמונו מבחינת יכולת המחשבה והדיבור שלהם, ולכן ברור שהם מנסים לפרש את הדברים הנגלים לעיניהם (הצללים על קיר המערה). הם מתחרים ביניהם על זיהוי מדוייק של הצל, על זיהוי חוקיות בסדר הופעת הצללים, על היכולת לנבא איזו צללית תופיע עכשיו וכן הלאה. אולי גם נהוגים ביניהם תארי כבוד כמו דוקטור-לצללים או פרופסור חבר בפקולטה למדעי הצלליות. כמובן, שהם עצמם לא קוראים לצלליות הללו "צלליות". הם לא מעלים על דעתם שהדבר שהם רואים הוא רק חיקוי של חיקוי. מבחינתם זוהי המציאות עצמה. זוכרים את סדרת סרטי ה"מטריקס" מראשית שנות האלפיים? את "המופע של טרומן" שהוקרן בערך באותן שנים? את "שאטר אילנד" עם לאונרדו די-קפריו מ-2010? כל הסרטים הללו, כמו יצירות רבות אחרות, מבוססים באופן כלשהו על **משל המערה**. בכולן מסופר על אדם המגלה שכל עולמו אינו אלא אשליה, המופקת בדרך כלשהי. נסו לרגע להציב את עצמכם במקומם של גיבורי הסרטים הללו, ברגע הגילוי וההתפכחות. נסו להניח לרגע – רק לרגע, אבל ברצינות מלאה – שכל עולמכם אינו אלא שקר. הדברים היקרים ביותר לכם הם אשליה: ילדיכם אינם באמת הילדים שלכם. ההורים שלכם הם שחקנים הממלאים תפקיד בהצגה שאתם גיבוריה. הדברים שאתם הכי סומכים עליהם לא היו ולא נבראו. גם לא הכסא שאתם יושבים עליו עכשיו או הרכב שאתם נוסעים בו. אשליה. הכל אשליה. זה רגע קשה אבל צריך לעבור דרכו כדי להבין את משל המערה. הנה אני שותק. קחו לכם חצי דקה, וקחו אותה ברצינות. נסו להאמין לרגע, שכל הדברים היקרים לכם ביותר הם רק הזיות של דמיונכם. נסו להאמין שכל מה שאתם רואים בו בסיס וטעם לקיומכם אינו אלא אשליה.

חזרנו. אנחנו מתקבלים בברכה בחיקן החם והבטוח של הדעות הקדומות שלנו. הכל בסדר. העולם הוא מה שנראה לנו. אפשר לחזור ולדבר על אסירי המערה מלמעלה ומבחוץ.

”אבל איפה החינוך?” אתם שואלים. ”אמרת שזה משל על חינוך?” צודקים. הנה זה מתחיל:

סוקרטס מספר לתלמידים שאחד האסירים משוחרר לפתע מכבליו ומוכרח להסתובב וללכת בכיוון האור – לעבר האש הדולקת ואחריה אל פתח המערה. בהתחלה הוא סובל וכועס, משום שעניו רגילות לחשכה ומסונוורות מן האור. כשמראים לו את הבובות שעל החומה הוא מבין שהן דומות במשהו לצללים שראה על קיר המערה, אבל הוא מניח כמובן שהצללים הם הדבר האמיתי והבובות הן איזה חיקוי מעוות של המציאות. הוא ינסה להשתחרר ולברוח ולחזור אל הספסל שלו מול קיר המערה...

אבל אין מאפשרים לו זאת אלא מושכים אותו בכוח במעלה התלול אל פתח המערה ומוציאים אותו אל העולם האמיתי שבחוץ. אור השמש מסנוור אותו. מראה העצמים, הצמחים ובעלי החיים מבלבל אותו. הוא מסוחרר ומבקש לברוח אל החיקויים והבובות שאותם הכיר טוב כל כך... רק בהדרגה הוא רוכש את היכולת להתבונן בדברים כפי שהם, ומתחיל להבין את סדר העולם הנכון: הדברים שמחוץ למערה הם המציאות. הבובות והפסלים במערה הם חיקוי המציאות. הצללים על קיר המערה, שבהם התבוננו הוא וחבריו, הם חיקוי של החיקוי.

בסוף התהליך, מספר סוקרטס, האסיר המשוחרר מישיר מבטו אל השמש עצמה – מקור כל הטוב והאור, אמן של ההווה ושל ההכרה. רק אז הוא מבין עד תום את כל מדרג היישויות בעולם, והוא מאושר שהצליח להיחלץ מן הצללים ולזכות בהכרה אמיתית של העולם.

קל להסכים שהאסיר שלנו, המצוי במסע אל מחוץ למערה, הוא החניך. אבל מיהו המחנך? בכשרון של מספר אומן אפלטון מעמעם את דמותו של אחד משני הגיבורים הראשיים: כל הפעלים המתארים את התהליך החינוכי הם פעלים בבניין סביל: החניך משוחרר, נגרר, מוכרח, נשאל וכן הלאה. זה המשחרר את החניך, גורר אותו במעלה התלול, מכריח אותו להתקדם ושואל אותו שאלות אינו מתואר לעינינו. אם שחרור האסיר והובלתו אל מחוץ למערה הוא מעשה של חינוך, מי הוא זה המשחרר ומחנך? האם זה אסיר אחר, שהשלים עוד קודם לכן את הדרך למעלה וחזר אל תוך המערה? באחת הפעמים שבהם לימדתי את המשל אמר לי אחד התלמידים את הפרשנות הרדיקלית הבאה: המחנך הוא לא זה שמשחרר את האסיר. המחנכים והמורים הם אותם מפעילי-בובות ההולכים מאחורי החומה, נושאים את בובותיהם ומוליכים שולל את האסירים... על פי פרשנות זו, משל המערה איננו משל על החינוך כמעשה של שחרור אלא על מעשה השחרור מן החינוך! ואולי יש שני סוגי מחנכים: אלה המוליכים שולל את האסירים ודואגים שלא ישתחררו מאשליית הצלליות, ואחרים המנסים לשחרר אותם? אמרתי לכם: אצל אפלטון שום דבר לא פשוט.

אבל הפרשנות המקובלת למשל, אומרת שהמחנך הוא אכן אותה דמות המוליכה את האסיר במסעו מחשכת המערה אל אור השמש. פרשנות זו גם מעוגנת בכמה מקומות בטקסט. אז מה אנחנו יכולים

לומר על החינוך על פי המשל הזה? מה אומר לנו, או מרמז לנו אפלטון? אילו עקרונות פדגוגיים עולים ממשל המערה?

ראשית, שלחנך זה לא להחדיר אמיתות מוסכמות אל תוך נפשו של התלמיד. המחנך האפלטוני לא אומר לחניך את התשובות לשאלותיו וודאי שאינו כותב אותן על הלוח. המסע לגילוי האמת הוא מסע אישי, והוא חייב להיות אישי, גם אם האמת, כפי שסבר אפלטון, היא אחת, מוחלטת ואוניברסלית, לכל בני האדם.

נגיד את זה עוד פעם, כי זה חשוב. אפלטון איננו רלטיביסט. לפי אפלטון אין דבר כזה "האמת שלי והאמת שלך והאמת שלה". דבר הוא אמיתי עבור הכל, או שאיננו אמיתי. אבל **המסע** לגילוי האמת האוניברסלית הוא מסע אישי. איש לא יכול לעשות אותו במקומך. גם לא המורה שלך.

אז מה בכל זאת עושה המורה? היא **מפנה** את התלמיד אל הכיוון הנכון. היא מניחה שיש לתלמיד נפש פעילה ולומדת, אלא שנפש התלמיד מופנית אל הטעויות וצריך להפנותה לכיוון של האמיתות. כך זה כתוב בטקסט של אפלטון, ואני מצטט: "והחינוך יהיה איפוא בקיאות בעצם הדבר הזה, **בהפנייה**. דהיינו – בידיעה כיצד יוסב אותו כוח הנשמה בדרך קלה ויעילה ביותר; ואינו בא ליצור בכוח זה את הראיה, כי אם מניח שזו כבר מצוייה בו, אלא שאיננו מכוון אל הצד הנכון ואינו מבטיח אל אשר צריך היה; ולכך יביאנו החינוך". סוף ציטוט

על פי הפדגוגיה האפלטונית, המורה רוקדת סביב תלמידה ריקוד מסובך של הפניה והכוונה. יש בריקוד הזה גם פיתוי וגם כפיה, אבל אין בו הכתבה של תשובות בית ספר או דקלום של החומר לבגרות.

והנה עוד דבר שמלמדנו המשל: הטעות אינה היפוכה או ניגודה המוחלט של האמת. הטעות היא חיקוי של האמת, והיא טעות גדולה יותר ככל שהיא חיקוי מדרגה שניה, שלישית ורביעית: הצללים על קיר המערה הם חיקוי של הפסלים העוברים מעל לחומה. הפסלים הללו הם העתקים או חיקויים של דברים הקיימים בעולם שמחוץ למערה, ולבסוף – הדברים הממשיים, מחוץ למערה, הם כולם ביטויים כלשהם של מקורם – השמש בכבודה ובעצמה. התלמיד מבין זאת רק בסוף המסע, אבל המורה יודעת זאת מראש. לכן היא מתייחסת מאוד בכבוד לטעויות של התלמידים שלה. היא לא רואה בהם פגם שצריך לסלק אותו, אלא נקודת מוצא שממנה אפשר להתחיל להתקדם.

נסביר זאת בעזרת דוגמא: נניח שהתלמיד שלנו טוען בתוקף שהשמש עולה במזרח, מקיפה את הארץ ויורדת במערב. יש לו גם ראיות: הוא **ראה** את השמש במסעה היומי על פני השמים. התלמיד טועה כמובן. האמת היא שכדור הארץ הוא זה המקיף את השמש. אבל ראו כמה פורייה היא טעותו של התלמיד, וכמה היא קרובה לאמת. היא חיקוי כמעט מדוייק של האמת. חיקוי כל כך דומה למקור עד שבמשך דורות רבים חשבו אותו, בטעות, לאמת. ודוגמא אחרת: פעם סיפר לי פעוט אחד, שהרוח נוצרת בגלל תנועתם של ענפי העצים. אז עוד לא הכרתי את אפלטון. מיהרתי לתקן את הפעוט ולהסביר לו את סדר הדברים הנכון: ענפי העצים זזים בגלל הרוח הנושבת בהם. תיקנתי את הפעוט וקלקלתי את תהליך הלימוד. מה הייתי צריך לעשות בתור מחנך אפלטוני? כיצד הייתי צריך להפנות את הפעוט ממראה הצלליות אל הדברים האמיתיים? שאלה טובה! אולי הייתי צריך לקחת אותו למקום שבו נושבת הרוח אבל אין בו עצים. אולי הייתי צריך להציע לו לנשוף על גבעול עשב

ולראות מה קורה לו. דבר אחד בטוח: מרגע שאמרתי לתלמיד את התשובה הנכונה, הוא לעולם כבר לא יוכל לגלות אותה בעצמו.

ועוד דבר: הפדגוגיה של אפלטון מזכירה לנו שלימוד איננו זהה עם שעשוע. לא תמיד זה כיף ללמוד. פעמים רבות אנחנו אוהבים את בורותנו ומחבבים את הדעות הקדומות שלנו, כמו אסיר המערה שנוח היה לו שישאירו אותו על ספסלו ויניחו לו להמשיך ולהתבונן בצללים. תהליך החינוך כרוך גם במאמץ, בסבל, בהתמדה עיקשת. לא רק אפלטון ידע פרק בהלכות חינוך. גם קהלת ידע. והוא אמר: "יוסיף דעת יוסיף מכאוב."

בסוף תהליך החינוך שלו מגיע האסיר המשוחרר להכרה מלאה על אודות סדרי העולם: הסדרים הפיזיקליים והסדרים המוסריים. אפלטון מדמה את הרגע הזה להתבוננות בשמש עצמה, אולי משום שאורה של האמת מציף אז את הנשמה, ואולי כדי לרמז לנו עד כמה קשה השלב האחרון הזה. מכל מקום, האסיר שלנו השלים את המסע. עכשיו הוא כבר לא מקנא בחבריו שנסארו בחשכת המערה, שבויים של דעותיהם הקדומות. עכשיו הוא מרחם עליהם. סוקרטס והתלמידים מסכימים בשיחתם, שלמרות שהאסיר המשוחרר היה שמח להשאר מחוץ למערה, להנות מן החום והאור של שמש-האמת-המוחלטת, הנה מוטלת עליו חובה מוסרית לדאוג לחבריו הכלואים, ועליו לרדת בחזרה אל המערה.

וכאן אני מגיע אל המקום שבו מורים רבים כל כך מציגים את משל המערה בצורה לא מדוייקת. מה צריך האסיר המשוחרר לעשות בשובו אל המערה? התשובה המקובלת היא: "עליו לשחרר את חבריו האסירים". בדרך כלל מתלווה לתשובה הזאת סיפור על קורבן-אהבה: האסיר המשוחרר נרצח על ידי חבריו לשעבר, שרואים בו משוגע המסכן את שלומם ואת בטחונם. כך הופך משל המערה לסיפור הירוואי וטרגי על אדם שבא לשחרר את חבריו ונהרג בידיהם. אלא שזה ממש לא מה שכתוב במשל עצמו! אכן, במשל מועלת **האפשרות** שהאסירים יהרגו את זה הבא לשחררם. אבל בדיוק משום כך אסור לו לנסות לשחרר אותם. בודאי שלא לשחרר את כולם.

נגיד את זה עוד פעם כדי שיהיה ברור: האסיר המשוחרר, המחנך החוזר אל המערה, לא צריך לשחרר את חבריו האסירים. בטח שלא לשחרר את כולם. מה הוא צריך לעשות? אפלטון כותב זאת במפורש: הוא צריך **למשול** באסירים. עליו להפוך למלך המערה, ולהתחלק במשימה הזאת עם קומץ יחידי סגולה שעשו כמוהו את המסלול למעלה, ראו את השמש וחזרו. השלטון על המערה אמור להיות חובה אזרחית לא-נעימה-אבל-חיונית המוטלת על קומץ המוארים האלה. מעין שירות מילואים שעושים אותו בנאמנות ומתוך הכרת חובה, אבל שמחים מאוד כשהוא מגיע אל סיומו. כך, בפוליטאה, פונה הפילוסוף אל הצעירים המחונכים (או האסירים המשוחררים) ואומר להם (וזה ציטוט):

"כמלכות הדבורים שבכוורות יצרנוכם אנחנו, שתהיו לעצמכם ולשאר המדינה מנהיגים ומלכים, שכן היה חינוכם טוב ומושלם יותר משל הללו. [...] אם כן, חייב כל אחד מכם לפי התור לרדת אל משכנות האחרים, ולהתרגל אל ההסתכלות במה ששרוי באפילה. שאם תתרגלו – תיטב ראייתכם פי אלף מראיית האנשים ששם, ותכירו בכל צלם וצלם מה הוא ושל מה, כיוון שראיתם את האמת בדבר מה שהוא יפה וצודק וטוב. ולפיכך תתנהל מדינתנו-מדינתכם בהקף ולא בחלום, שכבחלום מתנהלות עכשיו המדינות רובן ככולן, בשל מלחמות הצללים שבין מהיגיהן שרבים בינם לבין עצמם

על השלטון, כאילו מהטובות הגדולות הוא. ואילו האמת אינה אלא כך: מדינה שמושליה העתידים תאבדים לשלטון פחות מכל, בהכרח שתיטב הנהלתה ביותר, ותהא מרוחקת ביותר מריב אחים"

סוף ציטוט מעמודים 427-428 של התרגום לעברית של הפוליטאה.

אבל אם כך, מדוע מופיע שוב ושוב הסיפור הזה על המחנך המנסה לשחרר את האסירים וכשהוא משחרר אותם הם הורגים אותו? מדוע הסיפור הזה תופס למרות שהוא מנוגד לגמרי למה שכתוב בטקסט של אפלטון? אני חושב שיש לכך כמה סיבות, וסיבות טובות.

ראשית, אם נרצה או לא נרצה, אם נהיה מודעים לכך או לא, כולנו ילידי המהפכות המודרניות, שחרטו על דגלן את ערכי החירות והשוויון. אם כל בני האדם נבראו שווים, וחירות האדם היא ערך עליון, ברור, לכאורה, שעל האסיר המשוחרר מוטלת חובה מוסרית לשחרר (כלומר לחנך) את אסירי המערה. גם יתר האסירים זכאים ויכולים לעבור את מסע הגילוי שהוא עצמו עבר קודם לכן. אבל הטענה הזאת שוכחת שאפלטון לא החזיק בערכים המודרניסטיים של החירות והשוויון. ולא משום שחי אלפיים שנה לפני העידן המודרני. הוא פשוט חשב אחרת! אפלטון האמין שבני האדם נולדים שונים זה מזה בטבעם. רק מעטים נחנו בטבע המעולה המאפשר להם להתמודד עם האתגר של חקר האמת. אותם צריך לשחרר, כלומר לחנך, והם צריכים להפוך, לאחר שיחונכו, לשליטים במדינה האידיאלית. את יתר בני האדם פשוט אי אפשר להוציא מן המערה ולשחרר אותם מבערותם. אי אפשר וגם לא רצוי. לכל היותר אפשר ליצור עבורם מערה משודרגת, שבה ישלטו קומץ פילוסופים היודעים את האמת ושואפים אל הטוב. את המדינה האידיאלית של אפלטון צריך להקים בתוך המערה. לא מחוץ לה. לדעת אפלטון, אם יתנו לכל בניה של המדינה לקחת חלק פעיל בניהולה יקרה אסון חברתי. לאסון הזה קוראים דמוקרטיה, ואפלטון היה מתנגד חריף של הדמוקרטיה האתונאית בזמנו. אילו חי היום, אני משער שהיה מתנגד חריף עוד יותר של הדמוקרטיה שלנו. הפילוסוף האנגלי ברטרנד ראסל כתב שתמיד נהוג להלל את אפלטון במקום להבין אותו. אני חושב שראסל צדק. הערצה דוגמטית לאפלטון היא אחד מצללי המערה המבלבלים אותנו ומקשים עלינו להבין את אפלטון.

במקום שננסה להתאים את אפלטון לאידאולוגיות המודרניות, חשוב שננסה להבין אותו. אנחנו לא חייבים להסכים עם הביקורת של אפלטון על הדמוקרטיה. אולי אפילו כדאי שלא נסכים איתה. אבל חשוב שנבדוק שיש לנו מה להשיב על הביקורת הזאת. אנחנו לא חייבים לקבל את קביעתו שבני האדם נבראו שונים זה מזה, אבל חשוב שנברר לעצמנו האמנם גם אנחנו, כמו מנסחי הצהרת העצמאות של אמריקה, חושבים זאת לאמת מוכחת מאליה שכל בני האדם נבראו שווים? ואם זאת אמת - מה משתמע מכך לגבי החינוך שאנחנו מעניקים לתלמידינו? איך מסתדרת הנחת השוויון עם ההקבצות באנגלית ובמתמטיקה, מסלולי ההצטיינות למיניהם ובתי הספר המקצועיים? או אולי בעצם אפלטון צדק ורק מעטים מתלמידינו נחנו בכושר להבין סוגיות חברתיות ופוליטיות מורכבות... אבל אם כך, אולי אפלטון צדק גם בביקורת הדמוקרטיה שלו? הנה משהו שצריך לחשוב עליו.

יש עוד סיבה לכך שאנחנו מספרים לעצמנו את הסיפור על האסיר המשוחרר שחוזר למערה, משחרר את חבריו ואז הם הורגים אותו. זה פשוט סיפור טוב. זו טרגדיה נשגבת, ואנחנו אוהבים טרגדיות. הסיפור הזה גם מזכיר לנו כמה גיבורי תרבות מפורסמים לאורך ההיסטוריה, שמתו מות קדושים או סבלו ונרדפו. ויותר מכל: הרי זה בדיוק סיפורו של סוקרטס, המורה של אפלטון. סוקרטס ניסה

לשחרר את האתונאים מן הטעויות, הדוגמות והדעות הקדומות שלהם. הם, בתמורה, תבעו אותו לדין, שפטו אותו למוות והוציאו אותו להורג. את הסיפור על מות הקדושים של סוקרטס פורס אפלטון בדיאלוגים קריטון, פיידון ובעיקר ב"אפולוגיה (כלומר נאום ההגנה) של סוקרטס". אבל את הפוליטיאה אפלטון כתב בתקופה מאוחרת הרבה יותר, ונראה שכאן יש לו מחשבות שונות.

אני מציע כאן את הפרשנות הבאה: אפלטון אינו רק תלמידו הגדול של סוקרטס אלא גם מבקרו הגדול. סוקרטס התעקש להציק לאתונאים בשאלות, להעיר את תשומת לבם לבורותם, לטעויותיהם ולדעות הקדומות שלהם. הוא האמין שבכך הוא משחרר אותם אבל בעצם לא הביא להם כל תועלת. גם לא לעצמו. הוא האמין שכולם מסוגלים ממש כמוהו להיות לפילוסופים, ובכך טעה, נכשל והכשיל את אזרחי עירו.

הפילוסוף של משל המערה שונה מסוקרטס. הוא לא "הולך עם הראש בקיר". הוא לא מנסה לשווא לפקוח את עיניהם של אנשים שאינם מסוגלים לראות, ולשחרר אסירים שאינם מסוגלים כלל להתמודד עם חירותם. הוא לא מנסה להפוך את ההמונים לפילוסופים. הוא פועל בזירות, בתוך המערה, משפר את חייהם של שוכניה ככל הניתן, מבלי לסכן אותם או את עצמו. מן הסתם הוא גם מזהה ביניהם את יחידי הסגולה שלהם אפשר באמת להעניק חינוך פילוסופי.

מה היא הדרך הנכונה? דרכו של סוקרטס, הגיבור הטרגי בעל החזון החינוכי הנשגב, או זו של הפילוסוף המחנך האפלטוני, המתון, הזהיר והמסתפק במועט? איזה מבין השניים מתאים להיות מופת שאותו נאמץ עבור עצמנו או נציב בפני חניכינו? אין זו שאלה קלה. רגע לפני שאנחנו פותחים את דלת הכיתה ויורדים אל תוך המערה הפרטית שלנו, חשוב שנשאל את עצמנו את השאלה הזאת.

לפני שנים פעל בישראל מחנך גדול בשם אריה סימון. סימון שניהל במשך שנים רבות את כפר הנוער 'בן שמן', זכה בפרס ישראל על 'מפעל חיים בתחום החינוך' והיה גם בוגר של מכללת דוד ילין. אריה סימון כתב את אחד הספרים היפים ביותר שנכתבו על אפלטון בעברית. שם הספר: "אפלטון והחינוך בימינו". גם אריה סימון הבחין בשני מופתים חינוכיים שונים הנוכחים בטקסטים של אפלטון: המחנך הרדיקלי סוקרטס, והמחנך האפלטוני המתון של משל המערה. אריה סימון קובע, ולדעתי בצדק, שההכרעה בין הרדיקליות של סוקרטס לבין האיפוק של אפלטון היא הכרעה אישית, שאף אחד לא יכול לעשות עבור מישהו אחר. כמחנכים עלינו להציב את חניכינו בפני הדילמה הזאת, אבל אסור לנו להכריע בה במקומם.